

2011 – Тус черниң бараан бұдүрүкчүлериниң чылы

"ГРАФИКАНЫҢ" БҮЗҮРӨЛДИГ ЭЭЗИ

Амгы үеде туттунгур, шимченгир, угаанныг, эжээ кижилерге орук ажык. Ынчангаш улуг орулганы салган сайгарлыкчы аныяктар хүнүрүде немежип турары көскү апарган.

Ийысылалыыста аалчылар чы "Кызылче" кире бээрге, бүрүзүн тус-тузунда ээлээн ерни киж дораан эскерер. Нал идик-хеп, торгу-чычы, янзы-бүрү чараш суй бе садып-саарып ора садыгы үениң техниказын септеп инженер-мастер, уран-ше-аараныкчы, чараш прическа парикмахер, арын-шырай аазаар косметолог, бажың садып-саарып организас-риэлтор, хоойлу-дүрүм-би-га-сүме дузалаар юрист чүгле чаңгыс бо бажында арны чок дээр боор. Ол амыдыралдың амгы агы-даянып, боттарының чурт-ын экижидер дээш ажилдап хуу сайгарлыкчылар-дыр. ың кылып турар ажылы хүн е киж бүрүзүгө чугула хе-Инчангаш маңаа чон үзүлбес. хуумда, школада ажилдап болгаш, янзы-бүрү докумен-программалар парладып, чуруктар үндүртүп алырда ика" деп өрээлге доктаамал мен. Ында шупту аныяктар дап ора. Олар аажок эви-элдек улус. Ажилдаары ылыг, кончуг шалыпкын улус. үр туруп, ээлчег манап ора-уут турбас. Техника четчир. окта чаа бистиң улуг өг-Делегейниң дириг эртинези ш Борохоевич Кенин-Лоп-аңаа ужуражы бээримге, ы аажок мактап: "Боларны лист киж бижип көр" — деп еди. Ийе, өөредилге доо-шөлээмниң бир дугаар хү-оларның ажилын чырыдар "Графика" деп хуу албан че-чогум чүнү кылып турарын гейлиг хайгаарап, улам то-ып, айтырып көөр сорул-ук өрээлге чеде бердим. ың кылбазы-ла чок: хоол-ы, өң-баазын будуктар-биле тап каастаар, үжүктөрн ал-лчак, мөңгүнелчек болду-сканерлээр, ламинирование дээш-ле, баар. Бо чаа тер-рни ам киж бүрүзү билер. гыя амгы үеде докумен-тин, хереглээн ажилдарның азын кылдыртырда база-ла а баар бис. А документиге тырттырары шуут амыр, чүгле борбак бажың херек: чурукту үндүрүптерге, ак-ниг, кара костюмнуг боор чуруктарны канчаар-даа чо-п, чараштап турар — сээң иң-биле Францияда Эйфель азының баарында турар сен. м киж даштыкыга четкеш

келдим деп-даа болур хире. Самдар, өңү оңуп эргижирей берген фото-чуруктарны эдип-чазап, тода кылдыр эде кылыптар. Магалыг, аа! Өг-бүлөң азы ынак кызың, оглуң чуруун флэшкага эккеп берзинче, кончуг чараш календарыга, азы футболкага үндүрүп бээр. Ол-ла чуруктарны ста-канга, брелокка, хевиске үндүр-геш, чоок кижилеринге белек кылдыр берзинче, онза-ла! Янзы-

ажылдап эгелээн. Бир ай болганда, улуг менеджер апарган. Мергенниң техникага эптиин, сундулуун, тывынгыр-сагынгырын Сырга Би-че-ооловна дораан эскергеш, ону бо бүдүрүлгени садып алырын сү-мелээн. Чүге дээрге, ооң парикма-хер ажылы база бар. Мерген удур-тукчузунуң бүзүрелин бадыткап, чээли алгаш, ооң дилээн күүсеткен. 2011 чылдың февраль айда бо-дунуң хуу бүдүрүлгезин Сырга Ондарның ачы-дузасы-биле бир дугаар каътта улуг өрээлге ажиткаш, 22 хардан 30 харга чедир беш аныяк кижини шилилге-биле хүлээп алган. Оларның бо хууда ажил-агыы эки шуудап эгелээн.

Красноярскиниң ракета кезээнге эрткен. Ол чуруттунарынга база ынак. Ынчангаш уран чүүл учили-щезиниң чурук салбырынга база өөренип турган. Аңаа эки өөренир дизе, улуг өртектиг хөй будуктар, саазыннар, янзы-бүрү материал-дар негеттинер болган, аңаа арай күш четпейн баргаш, өөредилгезин ара кагган. Ынчалза-даа хостуг үезинде ынак сонуггалын каг-байн турар. Ооң чуруттунар чаяла-газы амгы ажилынга база улуг идиг берип чоруур.

Мерген Борисович Кыргыс өг-бүлелиг: бир оолдуг, бир кыстыг. Уругларының авазы Аляна Кыргыс. Бо аныяк өг-бүлө 2004 чылдан 2009 чылга чедир Санкт-Петербург хоорайга ажилдап-чурттап тур-ганнар. Аңаа олар амы-дыралдың улуг школа-зын эрткен. Мерген аңаа бир улуг садыг төвүнүң складынга янзы-бүрү барааннарны аңгылап, сорттап тускайлааш, магазиннерже чорудуп турган. А Аляназы "Восток" деп аш-чем фирмасынга мерган-дайзер — аш-чем ай-мааның шынарын хы-наар, чагыларны дол-дурар ажилга турган. Кайызы-даа айда 20 муңдан 27 муң акшаны алгаш, чурттаар оран-савазының хөлезини 20 муңну төлөп турган.

Бо аныяк өг-бүле-ниң чуртталгага чүткүл-дүүн, бергелерге торул-базын Мергенниң чугаа-зындан магадап ордум. Олар Тывазыңче 2009 чылда чанып келгеннер. Аляна Кыргыс дөрт ду-гаар профтехучилище-де сварщик эртемин башкылап турар. А Мерген — "Графика" би-чии хуу бүдүрүлгениң бүзүрелдиг ээзи. Ол сайгарлыкчылар конку-рунга киржип эгелээн. Канчаарга-даа, ада-иезиниң деткимчези улуг. Авазы, ачазы Урана Алексеевна, Борис Кыргысович Кыргыстарга ажы-төлү мөгейип чоруур. Шак мындыг амыдыралче чүткүлдүг өг-бүлелер бисте хөй.

Бо аныяктарның бизнети улам сайзыразын дээр болза, оларга барыңар. "Кызыл" гостиницазының бир дугаар каъдында улуг өрээл силерниң кичээнгейинерде. Мын-дыг туруштуг, кызымак өг-бүлелер көвүдээрге, төрөөн чуртувус улам сайзыраар. Мерген, Аляна Кыргыстардан үлегерден алыңар, аныяк өг-бүлелер!

Светлана ДАНЗЫН-ООЛ,
журналист.

Кызыл хоорай.
Авторнуң тырттырган чуруу.

Найысылалда ЧААГАЙЖЫДЫЛГА ЧОРУП ТУРАР

Тываның найысылалында 174 чуртталга бажыңнарының чанын болгаш оларга чедер 62 орук-тарны көскүзү-биле чаагайжы-дып турар.

Бо ажилдың чогумчалыг болуп турары дээрге "Чаңгыс демниг Рос-сия" партиязының "Россияның хоо-райларының чаа оруктары" деп тө-левилелиниң ачызы болган. Ону күүседиринге федералдыг бюд-жеттен 56 миллион рубльди тускайлаан.

Ол төлевилелге дүүштүр нии-тизи-биле бажыңнар чанының 40869 дөрбелчин метр черин чаар-тып кылыр. Июль 1-ниң медээзин езугаар алырга, бүгү ажилдарның 30 хуузу күүсеттинген. Ийи бажың чанында онгар черлерни септээн, 39-зун долузу-биле асфальтылаан, бажыңнар чанынче баар 14 чаа оруктар көстүп келген.

ТР-ниң албан-езузуңуң
сайтызындан.

ЭЛЕКТРИ ЧЫРЫНЫҢ ӨШКЕНИНДЕН...

"Шын" солунуң июль 5-те үнер турган 74 дугаарлыг үндү-рүлгезин бистиң чагыдыкчылары-выс, номчукчуларывыс албайн барган. Ийе, солун вторникке үнмейн барган, ажилчын график чөптүг чылдаан уржуунда үзүлгөн деп болур.

Чүге ындыг байдал тургустуна бергенин номчукчуларга тайыл-бырлаар ужуруг бис. Редакция-ның коллективи понедельникте вторниктиң солунун белеткээр ажилче эртежи кончуг кирип тур-да, Парлалга бажыңының шупту каъттарында электри чырыы өш-кен. Чырык чокта амгы шагда ажил чоруур эвес, ылаңгыя бис-тиң ажилывыска. Кезек үеде өже берген боор дээн идегел-биле манагынып олурдувус... Дүъш четкен, чок. Ооң соонда мырыңай дүвүрексеп эгелээн бис, чырык хып келзе-ле, орайга дээр ажил-даарыңа коллектив белен турган. Бистиң артывыста номчукчулары-выс бар болгай, олар солунун манаарлар. Ынчалзажок орайтаан, ынчангаш солунуң үнер графиги бо удаада үрелген. Ынчангаш чон-га чедер ужуруг №74 солунувус-ту июль 6, средада, үндүрер ужурга таварыштывыс.

Мындыг байдалдың тургусту-нуп келген чылдагаанын кысказы-биле тайылбырлаарга мындыг: дыштаныр хүннерде үзүткел чок чагган суггур чаъстан подстанция-ларда ток аргыжылгазынга берге-дээшкннер тургустунуп келген, ынчангаш аңаа септелге ажил-дарын дарый кылыры негеттинип келген. Ынчангаш чырыкты түр үеде өжүрген черлерге найы-сылалдың төвүнде турар Парлалга бажыңы база таварышканы ол.

"Шын" солунуң
редколлегиязы.

Мерген Кыргыстың (ортузунда) удурткан коллективи келир
чезинге бүзүрелдиг.

бүрү чараш, ажык чагаалар, чалал-галар, хүндүлүг бижиктер-даа кылдырып ап болур сен. Чүгле сээң күзелинден болур. Олар ботта-рының чогадыкчы бодалы-биле саат чокка кылыр. Ажилының өртек-үнези өскелерден чиик.

Ооң ээзи кымыл? Мерген Кыргыс. Аңаа келген херээм чугаа-ладым. Ол компьютерде ажилдап, доозукчулар альбомунуң чурук-тарын принтер дамчыштыр үндүрүп оргаш-ла, мээң айтырылгарымга харыылап орду. Амгы сайзыраңгай техникавыс амыр: чүгле кнопка базар — чуруктар удаа-дараа үнүп-ле турду.

"Графика" деп техниктиг биичи хуу бүдүрүлгениң баштайгы ээзи — Сырга Биче-ооловна Ондар. Телевидениеге ажилчын херек деп чарлал номчааш, Мерген чедип келген. Сырга Биче-ооловна аныяк оолду хүлээп алган соонда, бодунуң-на компютери-биле

Ооң бүгү чажыттарын Сырга Биче-ооловна айтып, өөредип келген. Мерген бизнесче орук изээн даг-дыныкчызынга чоргаарланыр, ка-ды ажилдап турар өөрлери Хүлер Сайын, Сайзана Хертек, Чыжыр-гана Чамыян, Айдың Куулар, Алек-сей Ооржак ажилынче улуг күзел-биле эртенгиниң 9 шактан 18 шакка чедир кээп, келген улузунга ки-чээнгейлиг, эвилең-ээлдек болуп, шалыпкын ажилдап турарын мак-таар-болду. Ажилдакчылар кирген орулганың 30 хуузу алыр. Орту-маа-биле 8 муңдан 10 муң шалыңныг.

Мерген Борисович Кыргыс Улуг-Хемниң Хайыракан чурттуг. Ол Кызылдың 11 дугаарлыг профтехучилищезиниң телемастер мергежилин дооскан. Школачы чылдарында фотоаппаратты хол-дан салбас турган. Бо бүгү ооң амгы ажилынга ажыктыг болганын чугаалап орду. Шериг албанын

• **Репортаж**

ОЛАРГА ДЕҢНЕЖИП ЧУРТТААЛЫҢАР

• Чаңгыс чер-чурттугларым дугайында •

өрүттүнген черим Өвүр кожуунун Солчурнун гүн-Белдири деп черде үш бичии хемчигештер-белдиринде, ол Хандагайтының улуг арыынче ап баткаш, арыг ортузунда бичии хөлчүгөш болу ген. Артыгы талазында Ак-Бедик даа кайы ырак-камгалаанзыг бедип үне берген, харап чыдар.

же улуг хорумнап, Шиви-агып баткан. Хүн ажар ады-сураа алгаан 30 чың самыынының төвү, суглуг, аңныг-меңниг, баланныг, тарбаганнарлыг, үрүне-биле Улуг-Хана-ы одурту кызыгаарлат-Бора-Шай чаптылган, а гүнде родоннуг, казарыг, кончуг чараш бойдустай хем ырлап батпышаан, Успа-Хөлче агып кирген.

удулдур родоннуг Аксы-ржааны бар. Солчур де-инде Талдыг-Чарык биле айда Аңгырактыг аржаан-ар. Солчурну таварты улуг иг орук Моол күрүнеже

Шаанда Кезек-Хадынга ырттар дээрбе база турган. даа, хуу ажил-агылар-даа элдин кайы-даа хөгжүлдө да Улаатайга, Көк-Сайыр-а-Шайга тараа культуран арбай, чинге-тараа, сула, аны тарып, картофельдин дүжүдүн ажаап ап турган. девискээри малчыннарга таарымчалыг оран, тайга-буур, буландан эгелээш, аңны чок дээр, а мурнуу ында тарбаган, өргө, күске, койгун элбек. Тываның бозезинде амыдырап-чурттап кижилерин таныштырар, сөс-биле чуруксадым.

лчурнун бодунда кара-

монгуштар, ховалыглар, Улаатай девискээринде донгактар, кууларлар, а Бора-Шайда тюлюштер, донгактар чурттап чораан. Оларның ук-төөгүзү Хемчик, Чөөн-Хемчиктен келген бооп турар. Чон шупту боттары таныжар, билчир, дөргүл-төрөл, куда-хувушулар апарган, эпиг-найыралдыг, кожа-хелбээ, бот-боттарынга дузала-жып чурттап чоруурлар. Бир элдеп чүве Солчур девискээринге кай-гамчык кижилер төрүттүнген.

Эрткен чүс чылдың эгезинде Бора-Шайга бөрүлөр эдерип чоруур Хандыжап Куулар (Хам-Кадай) болгаш Солчурга Чалзып Ховалыг деп кускуннар эдерип чоруур илби-шидилег улуг хамнар база кара-монгуштарның Кодур-Хелиң лама чораан. Хуу амыдырал колдаан, эртем-билиг чок үеде кайгалдар: Тенек-Комбу Монгуш, Тас-оол Кара-Монгуш, Санчы-Бидип Монгуш, Мартаажык дээн ышкаш кижилер моол дылды эки билер болгаш ийи чурттуң аразында кызыгаарга байза шанчып, ону камгалап, ийи чурттуң чонна-рының найыралын, кожа-хелбээ харылзаазын тудуп турганнар.

Тыва чон черле мал, чер ажил-дыг чораан болгаш бай-шыырак кижилер база чораан. Ындыгларга Бора-Шайдан муң ажыг баш шээр малдыг, бода малдыг, чылгылгы кара-бай Дүптөней Монгушту, Улаатайдан Шаратай Монгушту

адап болур. Бора-Шайдан Чөкпек Көк-оолович Монгуш фронтуга дузаламчы кылдыр 1000 хире баш малын үзүп бергеш, 1947 чылда Тыва Арат Республикадан Кызыл Тук орденин алган чеди кижиниң бирээзи болуп төөгүдө ады арткан.

Ада-чурттуң Улуг дайынынче Даваа Монгуш, Конгар Кара-Сал, Биче-оол Монгуш айттангаш, тилелгелиг, орден-хавыялыг, менди-чаагай ээп чанып келгеш, тайбың иштиң мурнакчы кижилери бооп чурттап чорааннар. Ол ышкаш Көрей дайынынның киржикчизи Кошкар-оол Монгушович Чөкпекти, Шөгжээлей Комбуевич Монгушту чону утпаан.

Кажан колхозтажыышкын эгелей бергенде колхозтуң бирги даргазын Сендең Монгуш соңгуткан, ооң ажил-херээн Самбылдай Ховалыг уламчылап, «Коммунизмче орук» колхозту бут кырынга тургузуп, совхозче шилиткени — төөгүдө.

Тыва Арат Республика турда, Бора-Шай чурттуг Улуг-Хам Хандыжап Кууларның оглу Сунгар-оол Куулар Моолга Тываның элчини турган, оон репрессияга таварыш-каш, Чүмет-Дажы суглар-биле кады 9 киж бооладып шийтирген.

Көдээ ажил-агыынг кириген улуг үлүг-хуузу, күрүнениң малын өстүрүп, чедип алган чедишкени-нери дээш малчыннар Намбар-оол Монгуш Ленин ордени, партия обкомунун пленум кежигүнү Калга-оол Монгуш Кызыл Тук ордени биле шаңнадып, а Сепен Монгуш ССРЭ-ниң депутаты болганы — улуг чоргаарал.

Россияның Улустун башкызы Доруг-оол Алдын-оолович Монгуш, төөгү эртемдени Маңнай-оол Хүргүл-оолович Монгуш, дыл эр-

темдени Яков Шамакович Хертек, дыл эртемдени Чүргүй-оол Михайлович Доржу (авазы Солчур кызы), техниктиг эртемнерниң доктору Борис Комбуй-оолович Кара-Сал, ветеринария эртемденнери Степан Монгушович Достай, Аңгыр Николаевич Монгуш, дыл эртемдени Антонина Саар-ооловна Донгак база чаңгыс чер-чурттугларым деп чүвени сактып кээрге, сагыш-сеткил көдүрлүп келир.

Өвүр кожуунун бирги даргазынга Дамдын Байырович Монгуш ажилдаан, а Александр Бюрбюжапович Семис-оол 27 харлыында Тес-Хемниң партия райкомунун бирги секретарына ажилдаан. Чонну ажилга хаара тудар яамының сайыды Чаагай-оол Серенович Монгуш, ТР-ниң көдээ ажил-агы сайыды Степан Монгушович Достай, ТР-ниң кадык камгалап сайыттары Валерий Самбылдаевич Ховалыг, Аркадий Александрович Начын олар боттарының онаанган адырының хөгжүлдэзинге үлүүн кириген. А Тываның Улустун эмчизи Данов Машпак-оолович Монгушту чон кайын уттур, аңаа мөгей-йиг. Өвүр черге баштайгы эмчи Сендажы Оруспаевна Монгуш болгаш кезер эмчилер Макал Ооржак, Хүреш-оол Куулар, Салават Кууларны адап, демдегеп каайн. Судтуң бирги даргазы Кенеш Хорлуу оглу Монгуш.

Көдээ ажил-агы талазы-биле тускай эртемниглер Кичээл-оол Донгак, Бюрбюжеп Монгуш, Саакпан Ондар янзы-бүрү черлерге колхоз, совхоз директорлааны Солчурумнун төөгүзүндө арткан.

Улус өөредилгезиниң тергенини, алдарлыг башкы Зинаида Байыровна Донгак-оол болгаш Горький

аттыг чогаалчылар институтунун доозукчузу, тускай эртемниг бирги тыва чогаалчы Доржу Баянович Монгушту билбестер ховар.

Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Алексей Тугур-оолдун, Тыва Республиканың Улустун артизи Эзир-оол Монгуштуң, композитор, ыраажы Опар-оол Тюлюштуң, композитор, ыраажы, самбист Батый Кенештиң, ыраажы, хөөмейжи, культураның алдарлыг ажилдакчылары, алышкылар Николай, Валерий Кечилдерниң төрөөн Солчурун алдаржыдып, ыры-шүлүүндө, сыгыт-хөөмейинде алгал чоруурун адыш часкап уткуп чор бис.

Самбо болгаш хостуг хүрештерге спорт мастери Чөкпек Монгуштуң, Грецияга болган Олимпий оюннарының киржикчизи, делегейниң болгаш Европаның каш дакпыр чемпиону, делегей чергелиг спорт мастери Лориса Ооржактың, оон тренери, Россияның алдарлыг тренери Виктор Достайның, тыва хүрештиң тергенини Кара-оол Шагдырның, Орлан Кызыл-оолдун, Андрей Семистин, Аңгыр Кууларның, Сайдаш Монгуштуң болгаш хостуг хүрешке делегей чергелиг спорт мастерлери Аян-оол Ондарның, Орлан Монгуштуң, кик-бокска Сергей Кууларның болгаш хостуг хүрешке Алексей Кууларның алдар-атты чедип алган спортчу намдары — аныяк-өскенге өөредиг, үлегер-дир.

Материалымны доозуп тура мону айтып каайн, төрөөн черин делегейге, улуг чуртка — Россияга, ынак Тывага алдаржыткан Солчурумнун төлөптиг оолдар, кыстарын мында кирип бижидим.

Мадон МОНГУШ.

Каа-Хем суур.

ТАР-НЫҢ 90 ЧЫЛЫНГА

ЧАШТАРЖЕ КИЧЭЭНГЕЙНИ САЛЫП КЕЛГЕН

Июнь эгезинде Уруглар камгалалының хүнүн бистиң ртувуска-даа, Тывага-даа калбаа-биле демдегеп тирген. Чаштарның байырлалының ол хүннеринде ваның төп күрүне архивиниң партиялар болгаш хөй-ити организациялар-биле ажилдаар төвүндө архив терналдары-биле ажилдап ора, чаштарга хамаарышкан кументилерни база катап улуг сонуургал-биле ыкшадым. Номчукчуларга сонуурганчыг болур ирги бээр бодал-биле оон чамдык чүүлдерни ушта бижип алдым.

эрэженнерниң Бүгү-делегей эациязының 1949 чылдың ыда Москвага болган сессия-1950 чылдың июнь 1-ден чылдың-на Делегейниң уруг-амгалалының хүнүн дем-п эрттирер деп шийтирнине алган.

хүннүн кол сорулгазы—өзүп чаштарны дайынның хала-

вындан чайладыр дээш тайбынның херээн камгалаарына бурунгаар депшилгелиг киж төрелгетениң күзел-соруун каттыштырып, уругларның кадык-чаагай өзүлдэзин, өөренир эргезин камгалаары деп айткан.

Совет күрүнениң тургустунуп келгениниң баштайгы хүннеринден эгелээш, өзүп орап чаштарны

эртем-билигге өөредип, оларның аас-кежи дээш онза сагыш салышкынын чорудуп келген. Компартия болгаш Совет казак уруглар дугайында хөй кичээнгейни салып, ниитилелдин кежигүнүн кижизидеринин чаа бедик негелдерин тургузуп турган.

Ооң бир тодаргай херечизи болза, «Сааттыг херээннерге, хөй уругларлыг болгаш бот иелерге күрүне дузаламчызын күштелдиреринин, иелерниң болгаш уругларның камгалалын күштелдиреринин дугайында», «Маадыр ие» деп хүндүлүг атты доктаадып тургузарының болгаш «Иениң алдары» ордени, «Иениң медалы» медалды тургузарының дугайында» ССРЭ-ниң Дээди Совединин Президиумунун 1944 чылда чарлыктары болур.

Тыва Арат Республиканың намы болгаш казаа база-ла иелер болгаш уруглар камгалалының талазы-биле улуг сорулгаларны салып турган: хөй ажи-төлдүг иелерге дузаны чедирип, ясли-садтарны тудуп келген.

Иелерниң болгаш уругларның эргелерин ынчан-на хоойлу езугаар камгалап турган. Тыва Арат Республиканың 1941 чылдагы Конституциясында бижээни: «...төлөвирин алырын, дыштанырын, ниитиниң амы камгалалдыг болурун болгаш өөренирин херээннерге эр кижилер-биле бир дөмей тыпсыр база иениң болгаш уругун эрге-ажыын күрүнеден камгалаар, төлөвирлиг ажил-

дарга турган херээннер киж сааттаныр болза, ол кижиге алыр шалыңын хевээр тывыс-пышаан, шөлээ бээр».

1931 чылда Тывага келген эмнелге-санитар экспедициязының составына ие-чашты камгалаар ажилды чорудар тускай киж келген. Иелерни болгаш уругларны камгалаарының талазы-биле Тывага кадык камгалалының чедишкени онза көргүзүлгү болганының бир херечизи: 1932 чылдың март 8-те Кызыл хоорайның төп эмнелге чанынга ясли ажиттыглан.

1931 чылдан эгелеп чоруткан уруглар яслилерин тургузар талазы-биле ажилда чедишкенин чүүлдер бар болган деп ТАРН ТК-ның херээннер килдизинин коллегия хуралында демдегеп турган. Ол дээрже «нам, казактың айтышкыны, хөй-ниитиниң дузаламчызы-биле кыска хуусаалыг курсту эрттирп, көдээде яслилерни удуртур сестра кадрларны белеткеп үндүрген, барыын кожуунда херээннер консультациязын тургускан» деп ында айткан.

1932 чылдың 1 айның 3-түн хүнүндө ТК-ның чанынга тургускан херээннер төлээлерниң №1 хуралына уруглар яслилериниң ажилының дугайында чугаалашкаш, хуралдың доктаатканы болза: «бо ясли деп чашты камгалаар чорук болза, мооң мурнунда бистиң Тыва чуртунуң иштинге көзүл-бээн ажил болур болгаш бо ясли-ниң ажилын сайзырадып чорудар

болза, чаш уругларның угаан болгаш арыг-шевер камгалаары ... эртем болгаш дамыр сайзырадыр чүве төлээде бо чылын 5 кезек орус ясли, 6 кезек тыва яслини дарый тургузар» (бо болгаш мооң үстүндө документи-лерден ушта бижилгениң сөс-домааның тургузуун ол хевээр арттырдым—авт.).

Чыл санында уруглар садтарының болгаш яслилерниң саны көвүдөп, ие херээннерге өөренир, хөй-ниитиниң ажилдарына киржир арганы берген. 1932 чылда Кызыл хоорайга баштайгы ажиттыглан ясли-садка 35 уруг турган болза, 1942 чылда чүгле Кызылга 220 уруг турар 4 ясли-садты ажиттыган. 1932 чылда 17 яслилер чайгы үеде колхозтарга тургустунган. 1933 чылда Кызылда төп яслиден аңгыда, Сарыг-Сепке, Чербиге, Хараал алдын уругайына чаңгыс-чаңгыс; Бай-Хаакка, Успенкага 2-2, Тес-Хем, Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик кожууннарга 3-3 чайгы яслилер ажилдап эгелээн.

Тыва күрүнениң бут кырынга тургустунуп, чаа-ла хөгжүп орган үезинде ясли-садтар ажиткан чорук чаш уругларны доруктуруп, оларның кадыын камгалаарына база херээннер улусту хөй-ниитиниң ажилынче, сезоннуг ажилдарже хаара тударына улуг идигни бергени чугаажок.

Долаана ОЮН,

Төп күрүне архивиниң килдис начальниги.

1936 чыл. Кызылдың каттышкан школарының пионерлери.

Чурукту Тоң күрүне архивиниң фондузундан алган.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛДА

2011 чылда массалыг информация чепсектеринин болгаш журналистика талазы-биле Тыва Республиканың Чазаның Даргазының грантыларын тургузарының дугайында

2011 чылдың июль 7 №376 Кызыл хоорай

Массалыг информация чепсектеринин ажыл-чорудулгазын иди бээр болгаш Тыва Республикага журналистиканы сайзырадыр сорулга-биле, а ол ышкаш 2011 чылда регион уjur-дузалыг информация төлөвилелдеринге күрүнө деткимчезин көргүзери-биле Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Тургузары болза:

1) Массалыг информация чепсектеринге "Тывага кылган" деп демдектиг чүүлдерин төлөвилелдеринин күүселдезинин дугайында эң эки чырытканы дээш Тыва Республиканың Чазаның Даргазының грантызын:

- массалыг информацияның республиканың парлаалга чепсектеринге — 150 рубль хемчээлдиг;

- массалыг информацияның муниципалдыг парлаалга чепсектеринге — 100 рубль хемчээлдиг;

- телевидение редакцияларына — 300 рубль хемчээлдиг;

- радио редакцияларына — 100 муң рубль хемчээлдиг;

2) Массалыг информация чепсектеринге ТАР-ның 90 чылынга тураскааткан "Мээң Тывам" деп төлөвилелдин күүселдези дээш Тыва Республиканың Чазаның Даргазының грантызын:

- массалыг информацияның республиканың парлаалга чепсектеринге — 150 рубль хемчээлдиг;

- массалыг информацияның муниципалдыг парлаалга чепсектеринге — 100 рубль хемчээлдиг;

- телевидение редакцияларына — 300 рубль хемчээлдиг;

- радио редакцияларына — 100 муң рубль хемчээлдиг;

2. Бо доктаалдың 1 пунктузунда айыттыг-ган грантыларны төлээринге акша-хөрөңгинин чылда ниити хемчээлин 1300 муң рубль кылдыр доктаадып тургузар.

3. Мында кошкан чүүлдерни бадылаар: 2011 чылда массалыг информация чепсектеринин болгаш журналистика талазы-биле Тыва Республиканың Чазаның Даргазының грантыларын тыпсырының дугайында дүрүмнү;

2011 чылда массалыг информация чепсектеринин болгаш журналистика талазы-биле Тыва Республиканың Чазаның Даргазының грантыларын тыпсырының талазы-биле конкурс комиссиязының дугайында дүрүмнү;

2011 чылда массалыг информация чепсектеринин болгаш журналистика талазы-биле Тыва Республиканың Чазаның Даргазының грантыларын тыпсырының талазы-биле конкурс комиссиязының составын.

4. Тыва Республиканың Чазаның Даргазының грантыларын акшазын төлээр-биле холбашкан чарыгдалдарны 2011 чылда Тыва Республиканың республика бюджетинде көрдүнгенин езугаар боттандыраарын доктаадып тургузар.

5. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының оралакчызы А.ДАМБА-ХУУРАК.

Тыва Республиканың Чазаның 2011 чылдың июль 7-де №376 доктаалы-биле бадылаттынган

2011 чылда массалыг информация чепсектеринин болгаш журналистика талазы-биле Тыва Республиканың Чазаның Даргазының грантыларын тыпсырының дугайында ДҮРҮМ

1. Ниити чүүлдер

1.1. 2011 чылда массалыг информация чепсектеринин болгаш журналистика талазы-биле Тыва Республиканың Чазаның Даргазының грантыларын тыпсырының дугайында бо дүрүм (моон соңгаар-Дүрүм дээр) парлаалганы массалыг информация чепсектеринге, телеканалдарның редакцияларына болгаш радионун редакцияларына Тыва Республиканың Чазаның Даргазының грантыларын тыпсырының чурумун тодарадып турар.

1.2. Бо Дүрүмде ажыглаттынып турар билиглер:

2011 чылда массалыг информация чепсектеринин болгаш журналистика талазы-биле Тыва Республиканың Чазаның Даргазының грантызы (моон соңгаар-грант дээр)-грант алыкчызын Тыва Республиканың республика бюджетинден халас болгаш эгитпес үндезинге тыпсыр акша-хөрөңги болур;

Грант кордакчылары-бо Дүрүмнүн 3 кезээнде доктаадып тургускан негелделерге дүгжүп турар болгаш конкурска киржиринин чыгынын кирген юридиктиг черлер болур;

Грант алыкчызы-2011 чылда массалыг информация чепсектеринин болгаш журналистика талазы-биле Тыва Республиканың Чазаның Даргазының грантыларын чаалап алыры дээш конкурска тиелекчи деп санаткан, грант тыпсырының дугайында керээ чардынган грант алыкчызы болур.

1.3. Грантыны Тыва Республикага журналистиканы улам ыңай сайзырадыр болгаш регион уjur-дузалыг информация төлөвилелдеринге 2011 чылда күрүнө деткимчезин көргүзери сорулга-биле конкурс үндезининге тыпсыр.

II. Киржилгени организастаары болгаш грантыны тыпсыры

2.1. 2011 чылда массалыг информация чепсектеринин болгаш журналистика талазы-биле Тыва Республиканың Чазаның Даргазының грантыларын тыпсырының талазы-биле конкурс комиссиязының (моон соңгаар-комиссия дээр) эрттиргени 2011 чылда массалыг информация чепсектеринин болгаш журналистика талазы-биле Тыва Республиканың Чазаның Даргазының гран-

тыларын чаалап алырының конкурзунун (моон соңгаар — конкурс дээр) түнелдерин езугаар Тыва Республиканың Чазаның Даргазының грантыларын тыпсыр.

2.2. Конкурска киржиринин чыгыгларының хевир-майыны болгаш сөзүглелинге негелделерни, кириеринин хуусаазын, чыгыгларны хүлээп алырының болгаш чугаалажып көөрүнүн чурумун, конкурсту эрттиреринин ай-хүнүн комиссия тодарадыр, конкурс дугайында информастыг дыңнадыгны ажылдап кылыр болгаш парлаар, кордакчылардан чыгыгларны хүлээп алыр болгаш бүрүткээр, конкурсту эрттирер болгаш конкурстун тиелекчилерин илередин, конкурстун түнелдерин Тыва республиканың Чазаның Даргазы бадылаан соонда конкурстун түнелдеринин дугайында информация дыңнадыгын парлаар.

2.3. Конкурс эрттиреринин дугайында информация дыңнадыгын "Шын" болгаш "Тувинская правда" солуннарга, Тыва Республиканың Чазаның албан-езузузун сайтызынга ону эрттиреринге чедир 30 хонуктан орайтаптайн парлаар. Информация дыңнадыгын кирер чүүлдер: информация төлөвилелдеринин темазы, грантыларның түнүнүн дугайында медээлер, конкурстун болур ай-хүн болгаш болур чери, эргежок чугула документилеринин даңзызы, чыгыглар кириеринин хуусаазы, тиелекчини илерединин барымдаалары, конкурстун түнелдеринин дугайында дыңнадыгны парлаарының хуусаазы, тиелекчилер-биле керээ чарарының хуусаазы, комиссияның адреси болгаш харылзажыр телефону.

2.4. Конкурс дараазында номинациялар аайы-биле эртер:

"Тывага бүдүрген" деп бараан демдээн массалыг информация чепсектеринге эң эки чырытканынга;

ТАР-ның 90 чылынга тураскааткан "Мээң Тывам" төлөвилелди массалыг информация чепсектеринге чырытканынга.

2.5. Конкурска чыгыг кириеринин хуусаазы массалыг информация чепсектеринге дыңнадыг парлаан хүнден бир ай болур. Доктааттыг хуусаанын соонда кирген чыгыгларны бүрүткес, сайгарып көрбес. Чыгыгларны хүлээп алыры доозулган соонда

10 хонуктун дургузунда Комиссия конкурска кирген чыгыгларны сайгарып көөр.

2.6. Конкурстун тиелекчилеринге грантыларны Тыва Республиканың Чазаның Даргазының айтышкынынга үндезилеп тыпсыр.

III. Грантылар алыкчыларының кордакчыларына негелделер болгаш үнелел бээринин барымдаалары

3.1. Тыва Республиканың девискээринде тургустунган, кайы-даа организас-эрге-хоойлу хевирли хамаанчок массалыг информация чепсектеринин редакциялары грантылар алырының кордакчылары бооп болур.

3.2. Кордакчы бүрүзү номинация бүрүзүгө чүгле чаңгыс чыгыгны комиссияга киририп болур.

3.3. Кордакчы комиссияга чыгыгны доктаадып тургускан майык езугаар кириер. Чыгыгны киририп тура, кодакчы дараазында чүүлдерни магадылаар:

кордакчыларга болгаш грант алырының негелделери-биле чепшээржеп турарын; грант алырының негелделерин хажыткан таварылгада күштүг болуп турар хоойлужудулга езугаар харысалгага онаажырын.

3.4. Чыгыгга албан кириер чүүлдер: кордакчының дугайында медээлерни, төлөвилелдин адын, ооң социал уjur-дузалыгының барымдааларын, төлөвилелдин сорулгаларын болгаш күүседир чүүлдерин, төлөвилелдин чарыгдалдар сметазын, төлөвилел талазы-биле ажылдың календарь планын.

3.5. Конкурска кириген төлөвилелдерни үнелээринин барымдаалары болза:

конкурсту эрттиреринин дугайында медээге информастыг төлөвилелдин темазының дүгжүп турарын;

тодаргай түнелдерни чедип алырынга төлөвилелдин угланышкыны, төлөвилел езугаар планнаттыг материалдарның саны;

материалдарны киригенин чаа аргаларын.

3.6. Бо Дүрүмнүн негелделеринге дүүшпес, а ол ышкаш майык езугаар тургустунмаан болгаш (азы) хүлээп алырының хуусаазы эрткенде кириген чыгыгларны сайгарып көрбес.

3.7. Конкурс ажык болур. Конкурс эрттирер хүнге чедир бүрүткеттинген чыгыг чок болза, а ол ышкаш чүгле чаңгыс чыгыг киргенде, конкурсту болбаан деп санаар.

3.8. Конкурстун киржикчилеринге конкурстун түнелдеринин дугайында бижимел

Тыва Республиканың Чазаның 2011 чылдың июль 7-де доктаалы-биле бадылаттынган

2011 чылда массалыг информация чепсектеринин болгаш журналистика талазы-биле Тыва Республиканың Чазаның Даргазының грантыларын тыпсырының талазы-биле конкурс комиссиязының дугайында дү

1. Ниити чүүлдер

1.1. Массалыг информация чепсектеринин болгаш журналистика талазы-биле Тыва Республиканың Чазаның Даргазының грантыларын тыпсырының талазы-биле конкурс комиссиязы (моон соңгаар — комиссия дээр) 2011 чылда массалыг информация чепсектеринин болгаш журналистика талазы-биле Тыва Республиканың Чазаның Даргазының грантыларын тыпсырының талазы-биле конкурсту (моон соңгаар — конкурс дээр) организастаары-биле, массалыг информация болгаш журналистика талазы-биле Тыва Республиканың Чазаның Даргазының дараазында грантыларын (моон соңгаар — грантылар дээр) алырының чыгыгларынга экспертизаны кылыры-биле хевирлеп тургускан:

1) Массалыг информация чепсектеринге "Тывага кылган" деп демдектиг чүүлдерин төлөвилелдеринин күүселдезинин дугайында эң эки чырытканы дээш Тыва Республиканың Чазаның Даргазының грантызын:

- массалыг информацияның республиканың парлаалга чепсектеринге — 150 рубль хемчээлдиг;

- массалыг информацияның муниципалдыг парлаалга чепсектеринге — 100 рубль хемчээлдиг;

- телевидение редакцияларына — 300 рубль хемчээлдиг;

- радио редакцияларына — 100 муң рубль хемчээлдиг;

2) Массалыг информация чепсектеринге ТАР-ның 90 чылынга тураскааткан "Мээң Тывам" деп төлөвилелдин күүселдези дээш Тыва Республиканың Чазаның Даргазының

дыңнадыгны конкурс эрткеннини хонуктун дургузунда чоруда "Шын" болгаш "Тувинская правда" Тыва Республиканың Чазаның езузузун сайтызынга парлаар.

IV. Грантыларны ажыглаар грант акша-хөрөңгизин турарына контроль

4.1. Грант тыпсырының дугайы алыкчызы-биле керээни Тыва каның Чазаның Даргазының Кан болгаш Чазак Аппарады чарар. акша-хөрөңгизин грант алы керээниң негелделерин езугаар

4.2. Керээге төлөвилелди угланышкынын, талалар боттарының хүлээлгелерин болгачин, керээниң негелделерин күүсегоуур негелде езугаар күүсетп талаларның харысалгазын тө Керээниң чугула кезээ болза, сме төлөвилелдин календарь планы б

4.3. Грантыны ажыглаарының бир чылдан ашпас уjurлуг.

4.4. Грант алыкчызы гранты төлөвилелди күүседири-биле х сорулгаларга ажыглаар.

4.5. Грантының чарыгдалдар бодунун туразы-биле эдер эрге чызында чок. Грант чарыгдалдар тазынга өскерилгелерни, эргеж апарганда, грант тыпсырының дуга рээге немелде дугуржулга чарга

4.6. Календарь планында к ажылдарны күүсеткенин дугайы гаш грант акша-хөрөңгизин ажыг дугайында хүн бүрүнүн болгаш тү хөө болгаш бижимел отчетту, электронуг хевирин, чурагайжыт чуруктарны, сценарийлерни бол төлөвилелдин күүсеткенин бадыт өске-даа материалдарны кошка Республиканың Чазаның Даргазы целариязынче болгаш Чазак Апп кириер.

4.7. Грантыны көрдүнгенин ажыглаваан, а ол ышкаш бо Дүр пунктузунда айыттыг хуус ажыглаваан болза, ону рес бюджетинче эгидер уjurлуг.

4.8. Акша-хөрөңги хевирлиг тывыскан грантыны өскээр ажыгла грант алыкчызы күштүг болуп тур лужудулгага дүүштүр харыт онаажыр.

грантызын:

- массалыг информацияның рес ның парлаалга чепсектеринге — 150 рубль хемчээлдиг;

- массалыг информацияның муниципалдыг парлаалга чепсектеринге — 100 рубль хемчээлдиг;

- телевидение редакцияларына — 300 рубль хемчээлдиг;

- радио редакцияларына — 100 муң рубль хемчээлдиг;

1.2. Комиссия кежигүннери автор тивинин составында-даа, бот-тускай грантыга кодакчы болбас.

1.3. Бодунун ажыл-чорудулгазы комиссияның удуртулга болдуру чүү 2011 чылда массалыг информация чепсектеринин болгаш журналистика талазы-ва Республиканың Чазаның Даргазын тыларын тыпсырының дугайында Дүр бо дүрүмнү.

II. Комиссияның сорулгалары хүлээлгелери

2.1. Комиссияның кол-кол сорул болза:

- конкурсту эрттирерин организа - массалыг информация чепсект болгаш журналистика талаз төлөвилелдеринин экспертизанын ке организастаары;

- массалыг информация чепсект болгаш журналистика талазы-биле де алырынга төлөптиг, культураның үнел дерин тургузарына болгаш журнал адырынга эң эки чедишкннерни редиинге иди берип турар төлөвиле тодарадыры.

2.2. Аңаа онааган хүлээлгелерни күү-ири-биле комиссия дараазында ажил-ны кылыр;
- чагыгның хевир-майыын болгаш эксперт челин бадылаар;
- конкурска кирген чагыгларның эк-тизазын болгаш чогуур үезинде сайгарып рун организастаар;
- конкурстун тилекчилерин тодарадыр;
- күүседири-биле грантылар алган төле-елдерниң күүселдезиниң түнелдерин гарып көөр.
III. Комиссияның ажилының чуруму
3.1. Комиссияның даргазы ооң ажил-чо-улгазын удуртур, комиссияның хуралын илдирип болгаш эрттирер.
Комиссияның хуралын чагыгларның ир-майыын болгаш эксперт түнелин чылаары-биле, а ол ышкаш грантылар ир кандидатураларны шилириниң айында шийтпир хүлээп алыры-биле тирер.
3.2. Комиссияның организас-техниктиг ыл-чорудулгазын комиссияның хары-галыг секретары боттандыраар.
3.3. Комиссияның ээлчег чок хуралын иссия даргазының шийтпир-биле азы иссия кежигүннериниң үштүн бир ииниң негелдези-биле чыылдыраар.
3.4. Комиссияның ээлчеглиг хуралының айтырыын комиссияның бүгү кежи-неринге хурал эрттирер кылдыр чарлат-ган хүнге чедир үш хонуктан орайтатпайн чнадыр.
3.5. Бир эвес комиссияның кежигүн-риниң сан составының кежигүннериниң түң ийи кезин бар болза, комиссияның алы болгаш ооң шийтпир күштүг болур.
Комиссияның шийтпирин хуралга кириш-и комиссия кежигүннериниң бадылааш-нарының хөйү-биле хүлээп алыр.
Комиссия кежигүннериниң хуралга ишпейн бадылаар чоруун болдурбас.
Бир эвес комиссия кежигүннериниң ишээржеп азы удурланып бадылаан дылаашкыннарының саны деңнежи бээр

болза, комиссия даргазының бадылаашкыны күштүг болур.
Комиссияның хуралын протоколга бижир.
Конкурсту эрттиргениниң түнелин езу-гаар комиссия конкурс тилекчилеринге грантылар тыпсырының дугайында Тыва Республиканың Чазаның Даргазының айтышкынының төлөвилелин белеткээр.
IV. Комиссияның ажил-чорудулгазын хандыраар
Комиссияның ажил-чорудулгазының информация, документиерлиг, материал-техниктиг болгаш өске-даа хандырылганын Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Канцеляриязы болгаш Чазак Аппарады боттандыраар.
V. Эрге-ажыктарның чөрүлдээлери
5.1. Комиссия кежигүннериниң болгаш төлөвилелдерниң экспертизазын кылыры-биле хаара туткан эксперттерниң сонур-галдыг чоруу сонургалдыг кижилерниң болгаш комиссияның эрге-ажыктарының чөрүлдээзин тургузуп болур.
Грант тыпсырынга сонургалдыг деп са-наар кижилер болза:
- кордакчылар болуп турар авторлар коллективтериниң удуртукчулары болгаш кежигүннери;
- грант кордакчыларының ажилдап турары организацияларының эргелеп-баш-карылга органның составында кирип турар азы ол организациялар-биле азы кордакчылар-биле күш-ажылчы харылзаа-ларны тудуп турар кижилер;
- кордакчыларның чоок төрели болур кижилер.
5.2. Кордакчыга грант тыпсырынга со-нуургалдыг комиссия кежигүнү азы эксперт бодунуң сонургалының дугайында комис-сияга кордакчының чагыын сайгарып көөрүнүң болгаш шийтпир хүлээп алырының мурнунда дыңнадыр ужурлуг. Ол негелдени күүсетпес болза, сонургалдыг кижини комиссия кежигүнүнден азы эксперттен хостаар.

Тыва Республиканың Чазаның 2011 чылдың июнь 7-де №376 доктаалды-биле бадылаттынган

2011 чылда массалыг информация чепсектериниң болгаш журналистика талазы-биле Тыва Республиканың Чазаның Даргазының грантыларын тыпсырының талазы-биле конкурс комиссиязының составы

Д.И. Оюн — Тыва Республиканың Чазан-ың Даргазының оралакчызы, даргазы;
И.П. Самойленко — Тыва Республиканың эди Хуралының (парламентизиниң) социал-тика талазы-биле комитетиниң даргазы, рганың оралакчызы (дугуржулга езугаар);
А.А. Лаукина — Тыва Республиканың зааның Даргазының Канцеляриязының лгаш Чазак Аппарадының информация-ализ эргелелиниң начальнигиниң оралак-чы, харысалгалыг секретарь;
Т.Б. Будегечиева — уран чүүл эртемне-ниң кандидады, Тываның күрүне универси-диниң башкызы (дугуржулга езугаар);
У.Т. Даваа — Тыва Республиканың саң-ө сайыдының оралакчызы;
О.Д. Дамба-Хуурак — Тыва Республика-

ның Чазаның Даргазының чөвүлекчизи;
Р.Л. Добровольский — Тыва Республика-ның Сайгарлыкчылар эвилелиниң даргазы (дугуржулга езугаар);
Н.М. Моллеров — эртем доктору, Тыва Республиканың Чазаның чанында ТГШИ-ниң кол эртем ажилдакчызы;
Д.Д. Салчак — Тыва Республиканың Ча-зааның Даргазының Канцеляриязының болгаш Чазак Аппарадының информация-анализ эргелелиниң начальниги;
В.Н. Тунев — Кызыл хоорайның баштыңы-Кызыл хоорайның Төлээлекчилер хуралының даргазы (дугуржулга езугаар);
В.Ф. Чадамба — журналистиканың хоочуну (дугуржулга езугаар).

Тыва Республиканың Чазаның 2010 чылдың июль 16-да №310 доктаалыга өскерилгелер кириериниң дугайында

2011 чылдың февраль 22 №134 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның док-адыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазаның 2010 чылдың июль 16-да "2010 чылда Тыва Респу-бликаның республика бюджетиниң акша-реңгизиниң күсели-биле агроүлөтпүр комп-кизиниң күрүне деткимчезиниң дугайында" 310 доктаалыга дараазында өскерилге-рини кириер:

1) доктаалда:
адында "2010 чылда" деп сөстү ап-таптар;

1 пунктунуң дөрткү абзазында "мал чеми" деп сөстөрнүң соонга "болгаш инкубатор ургалары" деп сөстөрни немээр;

2) мал продукциязын (эйти, сүттү, дүктү) айгарарына болгаш куш ажилының бүдү-лгелеринге чем садарына субсидиялар ээриниң дугайында Дүрүмге:

"Мал продукциязын (эйти, сүттү, дүктү) сайгарарына болгаш куш ажилының бүдүрүлгелеринге чем садарына субсидиялар бээриниң дугайында Дүрүмнүң капсырылгасы

Мал продукциязын (эйти, сүттү, дүктү) сайгарарына болгаш куш ажилының бүдүрүлгелеринге чем садарына субсидияларның чарыгдалдарының болгаш, ставкаларының хевирлери

Чарыгдалдарның хевир	Хемчээл единицазы	Субсидияларның ставказы, рубль-биле
Мал продукциязын садарына чарыг-далдарның кезин дуглаарының талазы-биле субсидиялар		
Эйт болбаазырадыр бүдүрүлгелерже дужааган коң эт	кг	8
Сүт болбаазырадыр бүдүрүлгелерже дужааган сүт (инек сүдү)	литр	8
Болбаазырадылга бүдүрүлгелеринче дужааган дүк (хой, өшкү дүгү) херек кырында деңзи-биле	кг	6
Куш ажилының бүдүрүлгелеринге чем болгаш инкубация чуургаларын садып алырының чарыгдалдарының кезин дуглаарының талазы-биле субсидиялар		
Куш ажилының бүдүрүлгелеринге чем садып алырына	хуу	Чемниң ниити өртээниң 19 хуузу
Куш ажилының бүдүрүлгелеринге инкубация чуургаларын садып алырына	хуу	Чемниң ниити өртээниң 20 хуузу

3) "2008-2012 чылдарда Тыва Республика-га көдээ ажил-агыйны сайзырадыры болгаш көдээ ажил-агый продукциязының, чиг-эттин болгаш аш-чемниң рыногун башкарары" республиканың тускай сорулгалыг програм-мазының акша-хөреңгизиниң күсели-биле Тыва Республиканың республика бюджетин-ден субсидиялар бээриниң дугайында Дү-рүмнүң 6 кезээниң 6.1 пунктузунга дараа-

зында уткалыг абзацты немээр:

"- көдээ ажил-агыйның сезоннуг ажилда-рын кылырына чарыгдалдарның кезин 1 гектар тарылга шөлдери дээш 195 рубль хемчээлдиг ставка езугаар эгидеринге."

2. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазаның Дарга-зының бирги оралакчызы Ш. ИРГИТ.

Иновация төлөвилелдерин күүседириге күрүне деткимчезин көргүзери-биле оларны шилип алырының талазы-биле күрүне ачы-дузазын чедирер талазы-биле Тыва Республиканың Экономика яамызының Административтиг регламентизинге өскерилгелер кириериниң дугайында

2011 чылдың июнь 2 №364 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның док-таадыры болза:

1. Иновация төлөвилелдерин күүседи-ринге күрүне деткимчезин көргүзери-биле оларны шилип алырының талазы-биле күрүне ачы-дузазын чедирер талазы-биле Тыва Республиканың Экономика яамызының 2009 чылдың апрель 20-де Тыва Республиканың Чазаның №165 доктаалы-биле бадылааны Административтиг регламентизинге дараа-зында өскерилгелерни кириер:

1) 1 кезекте:
а) 1 пунктда "Тыва Республиканың Чазан-ның 2008 чылдың октябрь 14-те №607 док-таалы-биле бадылааны "2009-2010 чылдарда Тыва Республикага инновация ажил-чорудул-газын сайзырадырының күрүне деткимчези" республиканың тускай сорулгалыг програм-мазынга дүүштүр" деп сөстөрни ап кааптар;
б) 3 пунктда:
ийиги абзацта "2007 чылдың май 11 №535" деп сөстөрни "2011 чылдың январь 19 №5" деп сөстер-биле солуур, "2007 чылдың июнь 27 №74" деп сөстөрни "2011 чылдың февраль 17, капсырылга №6" деп сөстер-биле солуур; бешки абзацта "2008 чылдың октябрь 14 №607" деп сөстөрни "2010 чылдың январь 19 №5" деп сөстер-биле солуур, "2009-2010 чылдарда Тыва Республикага инновация ажил-чорудулгазын сайзырадырынга күрү-не деткимчези" деп сөстөрни "2011-2012 чыл-

дарда Тыва Республикага инновация ажил-чорудулгазын сайзырадыры" деп сөстер-биле солуур, "2009 чылдың август 22-де "Ту-винская правда" №103" деп сөстөрни "2011 чылдың февраль 24-те "Шын" №20" деп сөстер-биле солуур;

2) 2 кезектин 1 пунктузунуң "д" иштики пунктузунуң ийиги абзазында "www.minert.ru" деп сөстөрни "www.mert.tuva.ru" деп сөстер-биле солуур;

3) 3.1 пунктуң ийиги абзазында "www.minert.ru" деп сөстөрни "www.mert.tuva.ru" деп сөстер-биле солуур;

4) Административтиг регламентиниң №2 капсырылганында:

а) Керээниң эге кезээнде "Чазак Дар-газының бирги оралакчызы" деп сөстөрни ап кааптар, "Тен Сергей Иннокентьевич" деп сөстөрни ап кааптар;

б) "8. Талаларның адреси болгаш реквизиттери" деп кезекте "2-30-67" деп саннарны "3-25-56" деп саннар-биле солуур; в) "8. Талаларның салган ады" деп кезек-ти дараазында эдилге-биле бижир:

"9. Талаларның салган ады
Тыва Республиканың экономика сайыды
(Ф.А.А.)

Т.Б.Ч

5) Административтиг регламентиниң №3 капсырылганын дараазында эдилге-биле бижир:

Иновация төлөвилелдерин күүседириге күрүне деткимчезин көргүзери-биле оларны шилип алырының талазы-биле күрүне ачы-дузазын чедирер талазы-биле Тыва Республиканың Экономика яамызының Административтиг регламентизиниң №3 капсырылгасы

ХАРЫЛЗАЖЫЛГА МЕДЭЭЗИ

Телефону, электроннуг почтазының адреси, интернет-адреси	Ажылдаар шагы
Тыва Республиканың экономика сайыды Адреси: 667000, Кызыл хоорай, Чүлдүм кудумчузу, бажың 18, каб. 211 (а)	2-30-67 E-mail: mineconom@tuva.ru www.mert.tuva.ru
Тыва Республиканың экономика сайы-дының бирги оралакчызы Адреси: 667000, Кызыл хоорай, Чүлдүм кудумчузу, бажың 18, каб. 211 (б)	2-34-55 E-mail: mineconom@tuva.ru www.mert.tuva.ru
Тыва Республиканың экономика сайыдының оралакчызы Адреси: 667000, Кызыл хоорай, Чүлдүм кудумчузу, бажың 18, каб. 212	2-30-71 E-mail: mineconom@tuva.ru www.mert.tuva.ru
Тыва Республиканың Экономика яамы-зының сайгарлыкчы чорукту сайзырадыр талазы-биле департаментизиниң инновация ажил-чорудулга килдизиниң начальниги Адреси: 667000, Кызыл хоорай, Чүлдүм кудумчузу, бажың 18, каб. 207	2-17-62 E-mail: mineconom@tuva.ru www.Mert.tuva.ru

2. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының оралакчызы
А. ДАМБА-ХУУРАК.

"Тыва Республиканың Бай-Тайга кожууну" муниципалдыг районунун административтиг комиссиязын тургузарының дугайында

2011 июль 2 №365 Кызыл хоорай

2006 чылдың июль 29-та Тыва Республиканың "Тыва Республикада административтиг комиссиялар дугайында" №1885 УХ-1 Хойузуун күүседир сорулга-биле Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. Административтиг чурум хажыдыш-кыннарының дугайында херектерни сайгарып көөр кылдыр "Тыва Республиканың Бай-Тайга кожууну" муниципалдыг районунун административтиг комиссиязын (моон

соңгаар-административтиг комиссия дээр) тургузар.

2. Дараазында чүүлдерни бадылаар: административтиг комиссияның төгерик таңмазын;

административтиг комиссияның составын.

3. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының оралакчызы А.ДАМБА-ХУУРАК.

Тыва Республиканың Чазааның 2011 чылдың июль 2-де №365 доктаалы-биле бадылаан

"Тыва Республиканың Бай-Тайга кожууну" муниципалдыг районунун административтиг комиссиязының СОСТАВЫ

Петр Допчунович Сарыглар — Бай-Тайга кожуунун баштыны, Төлээкчилер хуралының даргазы (дугуржулга езугаар);

Михаил Сентябровиц Монгуш — Бай-Тайга кожунун чагырга даргазы, дарганың оралакчызы (дугуржулга езугаар);

Алик Николаевич Хертек — Бай-Тайга кожунун Төлээкчилер хуралының специализы, харысалгалыг секретары (дугуржулга езугаар);

Алена Дүктүговна Дагбы — Бай-Тайга кожунун Сайгарлыкчылар эвилелин даргазы (дугуржулга езугаар);

Чимисмаа Күнзеновна Кашпык-оол — Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Бай-Тайга кожунда бүрүн эргелиг төлээзи; Олимпий Валерьевич Мюрзю — Бай-Тайга кожун чагыргазының чурум хажы-

дышкыннарының профилактиказының талазы-биле кол специализы (дугуржулга езугаар);

Николай Семис-оолович Хертек — Бай-Тайга районун ПЧ-5-те хайгаарал ажил-чорудулганың салбыр начальниги (дугуржулга езугаар);

Эрес Каң-оолович Шокпаа — Бай-Тайга кожунун иштиги херектер килдизинин хей-ниитинин айыыл чок чорук милициязының начальниги (дугуржулга езугаар);

Татьяна Донгаковна Шөмбүл — "Тыва Республикада гигиена болгаш эпидемиология төвү" Барыын-Хемчик кожунда федералдыг эмнелге албан черинин Бай-Тайга кожун талазы-биле салбыр эпидемиологиян дузалакчызы (дугуржулга езугаар).

"Тыва Республиканың Чөөн-Хемчик кожууну" муниципалдыг районунун административтиг комиссиязын тургузарының дугайында

2011 июль 3 №368 Кызыл хоорай

2006 чылдың июль 29-та Тыва Республиканың "Тыва Республикада административтиг комиссиялар дугайында" №1885 УХ-1 Хойузуун күүседир сорулга-биле Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. Административтиг чурум хажыдыш-кыннарының дугайында херектерни сайгарып көөр кылдыр "Тыва Республиканың Чөөн-Хемчик кожууну" муниципалдыг районунун административтиг комиссиязын (моон соң-

гаар-административтиг комиссия дээр) тургузар.

2. Дараазында чүүлдерни бадылаар: административтиг комиссияның төгерик таңмазын;

административтиг комиссияның составын.

3. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының оралакчызы А. ДАМБА-ХУУРАК.

Тыва Республиканың Чазааның 2011 чылдың июль 3-те №368 доктаалы-биле бадылаан

"Тыва Республиканың Чөөн-Хемчик кожууну" муниципалдыг районунун административтиг комиссиязының СОСТАВЫ

Татьяна Маңнай-ооловна Куулар — Чөөн-Хемчик кожун чагыргазының азырал болгаш хайгарал талазы-биле килдизинин начальниги, даргазы (дугуржулга езугаар);

Анай-Хаак Борисовна Кыргыс — Күр-реестрин Тыва Республика талазы-биле эргелелин Барыын килдизинин башкарыкчы специалист-эксперти, черлерни ажыглаарының болгаш камгалаарының талазы-биле Чөөн-Хемчик районда кол күрүне инспекторунун оралакчызы (дугуржулга езугаар);

Розана Константиновна Тамдын — юрист, харысалгалыг секретары;

Күдер Васильевич Донгак — ОБЯ-ның Тыва Республика талазы-биле Кол эргелелин Чөөн-Хемчик кожун талазы-биле хайгаарал ажил-чорудулга килдизинин начальниги (дугуржулга езугаар);

Долаана Тогбутовна Доскаар — Чөөн-

Хемчик кожунунунуң культура килдизинин начальниги (дугуржулга езугаар);

Ирина Байыр-ооловна Монгуш — Чөөн-Хемчик кожунда өөредилге эргелелин начальниги (дугуржулга езугаар);

Роза Калдар-ооловна Ооржак — "Чөөн-Хемчиктин ТКЭ" муниципалдыг эмнелге албан черинин кол эмчизи (дугуржулга езугаар);

Раиса Кара-ооловна Саая — Росхерег-лелхайгааралдың Тыва Республика талазы-биле эргелелин Чөөн-Хемчик кожун талазы-биле улуг специализы (дугуржулга езугаар);

Владислав Макарович Сүге-Маадыр — Чөөн-Хемчик кожунунун иштиги херектер килдизинин хей-ниитинин айыыл чок чорук милициязының начальниги (дугуржулга езугаар).

Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың июль 15-те №442 доктаалына өскерилгелер кириеринин дугайында

2001 чылдың июль 2 №336 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың июль 15-те "Тыва Республиканың Чазааның курлавыр фондузунун бюджет акша-хөреңгизин ажылгаарының чурумун бадылаарының дугайында" №442 доктаалының 4 пунктунун дөрткү абзазынга дараазында уткалыг домакты немеп, өскерилгелерни кириер:

"Чаңгыс удааның шаңнал акшазын республиканың социал-экономика хөгжүлдизинге көскү салышкынны кириген азы бодунун профессионал хуу чедишкыннерин көргүскен азы Россия Федерациязының азы Тыва Республиканың күрүне шаңналдары-биле шаңнаткан хамаатыларга тыпсыр. Чаңгыс удааның материалдыг дузазын онза азы өске-даа айылдыг халаптын түннелинде өңчү-хөреңгизинге когарал чедирген азы

шуут читкен, өлген азы кадыкшылынга когарал чедирген хамаатыларга медицинаның соңгаарлаттынмас дузазын чедиреринге, хей уругларлыг, долу эвес өг-бүлелерге, инвалид чаштар кижизидип турар өг-бүлелерге, азы амыдыралдың берге байдалында тава-рышкан хамаатыларга төлээр. Шаңнал акша төлээринин азы чаңгыс удааның материалдыг дузазын көргүзеринин дугайында ха-

маатыларның тус-тус билдириин Тыва Республиканың Чазааның Д. Канцеляриязы болгаш Чазак Апп. укур сайгарып көөр";

2. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар. Тыва Республиканың Чазааның оралакчызы А.ДАМБА-

Иштиги херектер органнарының Тыва Республиканың бюджетинин акша-хөреңгизи-биле тудуп турар ажылдакчыларына чамдык төлевирлерни боттандыраар чурумунга өскерилгелер кириеринин дугайында

2011 чылдың март 29 №198 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. 2008 чылдың март 4-те Тыва Республиканың Чазааның "Тыва Республиканың бюджетинин акша-хөреңгизинин күсели-биле тудуп турар иштиги херектер органнарының ажылдакчыларына медицина дузазын көргүзери-биле холбашкан чарыгдалдарны эгидеринин болгаш компенсациялар төлээринин чурумунун дугайында" №103 доктаалы-биле бадылааны иштиги херектер органнарының Тыва Республиканың бюджетинин акша-хөреңгизи-биле тудуп турар ажылдакчыларына чамдык төлевирлерни боттандыраарының чурумунга дараазында өскерилгелерни кириер:

1) 1 пунктуну дараазында эдилге-биле бижиер:

"1. Акша төлевирин чылда чаңгыс катап боттандыраарының чурумун бо Дүрүм мынчаар тодарадып турар:

иштиги херектер органнарының Тыва Республиканың бюджетинин акша-хөреңгизинин күсели-биле тудуп турар ажылдакчыларына 6 хар б айдан (азы ол назы четпээн-даа болза, эге өөредилгениң өөредилге программанын езугаар өөренири-биле ниити өөредилге албан черинче кирип алган) 15 хар чедир Россия Федерациязының девискээринде доктааттыгач чурум езугаар ажыттыгач черлерге чаштарны дыштандыраарын болгаш кадыкшылын экижидерин организастаарының путевка өртээн төлээри-биле (моон соңгаар — путевка өртээн төлээри-биле дээр);

албан-хүлээлгезин күүседип чорааш, шеригге кемдээшкен алгандан инвалид апарган, өлүрткен (өлген), ис чок читкен ажылдакчыларының уругларының ада-иелеринин бирээзинге азы хойулу езугаар төлээзинге-айыттыгач чаштарның кадыкшылыг дыштанылганын эрттиреринге (моон соңгаар — чаштарның дыштанылганын эрттиреринге төлевир дээр).

Путевка өртээниң төлевирин 10800 рубль хемчээлди кылдыр боттандыраар, а чаштарның дыштанылганын эрттиреринге — 15840 рубль кылдыр, 2011 чылдан эгелээш — 16870 рубльди төлээр. Россия Федерациязының девискээринге ажыттыгач черлерге чаштарны дыштандыраарын болгаш кадыкшылын экижидерин организастаарының путевкаларын киригени хамаанчокка айыттыгач төлевирлерни боттандыраар.

Путевка өртээн төлээр төлевиринин хемчээлин чыл санында Тыва Республика талазы-биле ИХЯ-ның удуртукчузу доктаадып тургузар.

Путевка өртээн төлээринге төлевир алып барымдаа бар болза, чаштарны дыштандыраарының бо Дүрүмде көрдүнген төлевирин болгаш (азы) чаштарның чайгы үеде кадыкшылын быжыглаарының 2008 чылдың декабрь 29-та Россия Федерациязының Чазааның №1051 доктаалына дүүштүр пособиени ону алып эргелиг кижилеринин кайы-бирээзинге төлевирни бээр."

2) 2 пунктуну:

дараазында уткалыг домакты немээр: "Төлевир алып эргелиг өске кижилерге — оларның пенсия ап турар черинге."

дараазында уткалыг абзацты немээр: "Бир эвес ажылдакчы кижиге уруун азыраарына алимент төлөп турар болза, путевка өртээн төлээр төлевирин алимент алыкчызынга бээр."

3) 3 пунктуну дараазында эдилге-биле бижиер:

"3. Төлевир алыры-биле ажылдакчылар азы ада-иелер азы чаштарның хойулу езу-

гаар төлээлери эртип турар чыл-

зында документилерни кириер:

көрдүнген төлевирни алыры-биле дайынча отчетту (билдиришкенин дайын чорудулгаларының албан-хүлээлгезин күүседип тургач дайынча даалгаларны күүсе ажылдакчының читкенин дү доктааттыгач чурум езугаар те турар документинин хоолгазын, а кенин (өлгенин) дугайында дың болгаш дайынча кирип тургаш, ке алганының (балыглатканының, генин) түннелинде өлүрткенин (азы) аараанының дугайында эмчи комиссиязының түннелин, а үезинде бертингенин түннелин апарган деп ажылдакчыга медицин экспертиза күрүне албан черинин тешынзылганы (чаштарның дыштан эрттиреринге төлевирни бергилгача);

чаш уругун төрүттүнгенин д херечилелин хоолгазын;

азырал болгаш хайгаарал ор чаш кижини азыраар (хайгаараар (азыракчыларга, хайгааракчылар таадып тургускан шийтпиринин хос

Бо Дүрүмнүн 1 пунктунда ай өске төлевирни азы чаштарны кадыкшылыг дыштанылганын эртти 2008 чылдың декабрь 29-та Федерациязының Чазааның докт дүүштүр пособие алырының бар бар болза, эртип турар чылда алганының дугайында документини Бир эвес ада-иениң кайызы Дүрүмге дүүштүр төлевир алып эрге за, оларның шилип алганын езуга иезинин чүгле бирээзинге, ону тыви турар ада-иениң ажылдап турар ч путевка өртээниң төлевирин эрти чылда аңаа төлөвээнинин дугайы зылганы эккелгенде, ону төлээр."

4) 4 пунктуну дараазында эдил бижиер:

"4. Россия Федерациязының херектер органнарына албан-х дугайында Дүрүмнүн 64 чүүлүнү абзазында көрдүнген, 1992 чылдың 23-те Россия Федерациязының Совединин доктаалы-биле бадыла дыштандыраарының акша компенсация бир катап Россия Федерациязының херектер органнарында пенсиялаар кылдыр үнген болгаш 20 чыл болг даа хей албан стажтыг (оон иштин гелделиг санаашкын езугаар) ажы ларга ажылдакчының бодунга 60 болгаш өөнүн иштинге (эезинге) болг ның-биле кады чурттап турар назь уруг бүрүзүнге 300 рубль хемчээлд дыр төлээр. Иштиги херектер о рындан үнген ажылдакчыларга үстүн тыгач акша компенсациязын оларн сия ап турар черинин айы-биле тып

5) дараазында уткалыг 5 пу немээр:

"5. Бо Дүрүмге дүүштүр көр компенсацияларны төлээри-биле хол чарыгдалдарны Тыва Республик публика бюджетинин болгаш ол галарга федералдыг бюджеттен бери бюджеттер аразының трансфертт акша-хөреңгизинин күсели-биле төл:

2. Бо доктаалды "Тувинская п болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чаза Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Төрөөн черивистиң чараш черлери

Таныжыңар: ХӨЛДҮГ-ХЕМ

Бистиң Тывавыс ак-көк хемнер, хөлдөр-биле онза байлак. Улуг-Хем кожуунун мурнуу чүгүндө, кара-кара эзимнерниң, талыгыр тайгаларның сыннарында чайынналып көстүп чыдар Хөлдүг-Хем көрүштүг-ле.

Ада-ием малчын чораан. Алхоз, совхозтуң кодан малын руп алгаш, сүүзүнүг, сериин тка одарладып, семиртир дээш ю Бестиг-Кара, бо Хөлдүг-Хем, л-Пөш, Соруг, Дээ-Даш дээш, ол йгаларны одурту көжүп, четпээн-рбаан, хонмаан чери чок. Ынчан-ш элээди назынымда ол шагда ргенимни, эскергенимни, дың-анымны бижип көрейн.

Тайгаже орук берге, шаптараан-ныг. Баштай шынаа девис-эрлери: Кызыл дыйтыг Кожай-ксын, Ажык-Бажын бо эрги йагларны эртип, Кожай хемни жер. Орук ара Ажык-Бажында лап-ла бичии доктаар. Чажыг жып, езулал кылыр, колун-чими дыңзыдып, чүгүн быжыг-п тыртар. Көшкен аал борта чии дыш алыр.

Мурнувуста тайганы Оорга-эр. Хөлдүг-Хемче орук моон эг-эр. Шагда тоорук сайлаар черге дир орук чүгээр чүве ийин. Хая-штыг, малгаш-баларлыг тайга-лтиң оруу тонер звес. Адак-өлүндө шыланчыг эзимден үнер, ш бажы көстүп кээр, чүгле пөш-н бүткен аргажаыктар эгелээр. йү-шыгы хөлбелчиңнээ Хөлдүг-мче кирип келгенивис ол.

Бистиң кичээнгеивисти дол-ндыр көстүр хүрээлел чоорту да бээр. Мурнувуста — кайгам-к чараш пейзаж. Бети дээр-ге, лут бүргээн турар түр-сүрлүг, зургай хорумнарлыг, көк көшк-ерден бүткен, оң, солагай тала-нда — бедик тайга сыннары. Оң азында чараш хөл кылаңайнып, м агып чыдар Хөлдүг-Хем ол-р. Хөлдүг кыдыы куштардан ак-йт, оларның алгы-кышкызы ку-к уюк болур чүве. Кайгамчыктыг чурумал караамда амга чедир-руттунуп артып калган. Хөлче

мал-маган, кижилер чоокшулап болбас, кири тырта бээр сорунза-лыг деп ада-ие чагып орак чүве ийин.

Хөлдүг бажында чүгле те, чуң-ма халыыр көк-көк хорумнарлыг, чалым-халыларлыг бедик сүвүр да-бар. Аалга төреливис боор Алдын-оол ирей мынча деп органын утпаан мен: «Аяс хүнде ол чалымныг кур-жааңгы одурулгарында дең хем-чээлдиг дөрбелчин, хүрөң даштар чыскаай салып каан дег олургу-лаар. Кажан хат хадып, чаас-чайык эгелей бергенде, демги ол даштар ужугуп, аай-баш чок шимчеп эг-елээр. Чаңныктыг чаас аразында хем чырып, кылаңайнып турар. Чаас-эрте бергенде, даштар ол-ла олуттарында катап чыскаалыптар».

Хөлдүг-Хемниң сын кырында база бир хөл онзагай. Ону Ногаан-Хөл дээр. Хөлдү догандыр ногаан-оот-сиген, үнүштер, чечек-чимис хүрээлээн. Ынчангаш-ла ону но-гаан дээн боор. Хөлдүң суу арыг, кылагар, чунуп-даа болур. Ногаан-Хөлге хөл бугазының бустап мөө-рээниң үнү дыңналып, хенертен хөл безин хөлбөңейнип чалгыг бээрин аңаа чораан малчын-даа, аңчы-даа таварышканын, дыңнаа-нын чон аразында чугаа ам-даа бар.

Тоолчургу чугаадан алырга, Сүт-Хөлге дүшкен дужактыг ийи-бызаа Ногаан-Хөлдөн тывылганын, чер адааның суглары тудуш дээр-зин аалга улуг кижилерден бо-ла дыңнаар чордум. Чер адааның суг-лары дагжап чыдар, адаа хос-боор. Чамдык черлери айыылдыг, аът дуо-даа кире бээр. Бир-ле хой-дозуп чорааш дыңнаарымга, бир-ле черде, чер адаанда-даа ышкаш, анай эдер. Суу дамдылап бадып турар пөш дазылының караңгы-ырак, ханы булуңунда, өткенинден

сириңейнип турар, ак анай алгырып-тур. Үнүп чадап каан хевирлиг. Тайгадан шынааже бисти мурнай-көжүп баткан малчынның анайы-болган. Акым суглар, оолдар уш-туп эккелгенер.

Хөлдүг-Хем — бай оран. Арыг, кылагар хем, кара сугларлыг. Аң-мең элбек, янзы-бүрү куштар, тоорук-биле байлак. Көк-кат дээр-ге чер чери-биле: куду хем ишти-база каттыг, мөөгүлүг. Чодур кара-пөштерниң адаа, күдүрээзи кургаг, чаас дегбес. Туристтерге езулуг-чаглак болур. Тайга кырының-пөштери чавыс. Тоорукту, хөөрем-чокка, аът кырындан хол сунгаш, дүжүрүп алыр. Агаары өскерли-чел, тайга чер болгаш чаттыг ойт-туг, кара булут ыраваас. Ол шагда мээң үе-чергем кат-чимис, тоорук-чыгбас, аксынга өйлеп чири, аң-меңни кайы хамаанчок кырбас, төт-чеглевес үеде чурттап өскөн бис.

Хөлдүг-Хемде бо бижиттинген-хөлдөрдөн аңгыда база хөл бар-дээр. Ону көрбээн мен. Тывага-туризм сайзыраар. Туристтерниң-кокпазы маңаа чедип кээр чада-вас. Хөлдүг-Хемниң каас-чараш бой-дүзүн хайгаарап, оң хуулгазының, тоолзуг хөлдөрдүн, бедик сынна-рын магадап, дыштанып көрүп кээр-алаар силер. Хөлдүг-Хемниң бурун-шагдан бээр чоннуң аргыжар оруу — оваалыг улуг артын чаңгыс-аъттың изи-биле, козургай хорум-нарны артап, оюп чорааш, эртер. Чылгы, инек чаңгыстап шуужар, хой, өшкү ажырбас. Арт кырынга-ыяап-ла доктаар, ужур ындыг. Арттан кудургайлаарга, ол-ла, Бес-тиг-Кара тайгазының кайгамчык-делгем девискээри көстүп келир. Турисчи кокпа оон ыңай шөйлү-бээр.

Төрөөн бойдузувустуң берим-чезин өгбелеривистиң өөредип-чорааны дег хумагалыг ажыглап-камгалаалыңар!

Кара-кыс ООРЖАК,
күш-ажылдың хоочуну.
Шагаан-Арыг хоорай.

ЧОНУМГА ДЫҢНАДЫЙН

• Оваа дагылгазының дугайында

Моолга төрүттүнген Богда-Кегээн Чадаанага 1910 чылда келген. Ол башкыны бистиң Көөп-Сөөк хүрээзиниң ламазы Чамзы Камбы Бай-Тайга оваазын дагып бээри-биле чалап-эккелген.

Ынчалзажок чалаткан аалчы ол-овааны дагывайн, ону Хорумнуг-Кызыл-Кожар кырыңче көжүрер-болза эки деп сүмелээн. Ол үеде-бо черниң чагырыкчызы турган-Езуту Хомушку оон чагыын дарый-күүсеткен. Богда-Кегээн башкы-оваадан баткаш, Көп-Сөөк хүрээ-зинге кээрге, 50 ажыг өг турган. Өглерниң ээлери, Ажыг-Кара-Суг-нун улузунун дилээ-биле Сарыг-Хаяны дагаан. Дагылга үезинде-Богда-Кегээн: «Бо Сарыг-Хая да-г Хаан-Херети куш-тур. Ынчангаш-бо черниң чону ол куш дег, каас-чараш чүүлге ынак, делегейни-кайгадыр шеверлер болур» — деп-чугаалаан. «Хаан-Херетиниң мээзи-дээрге болаа кезек-тир» — дээш, Кош-Дыттыг кожарын айыткан. Оону-биле куштун бир чалгыны-Куу-Хажы, а ийи дугаары — Кара-Мээс болган.

Оон соонда көжүртүрүпкен-оваазын дагааш: «Бай-Тайганың-ээзи — Таң-Уу — бүгү Тываны-харылап турар амытан-дыр, ынчан-гаш силерниң бо оваанарның да-гылгазы кажан-даа үзүлбес болур, мөңгө оваа-дыр, өске оваалар-шуп-ту узукаттынып каар» — дээн. Шак-ынчалдыр ол овааның дагылгазы-кажан-даа үзүктөлбээн.

Овааны дагырайда суму дарга-зы азы кожуун чагырыкчызы чын-даглаар (лама башкыны чалап-эк-келгеш, дагылганы езулап, башка-рып эрттирер) турган. Ол ыдык-ок-ту кылып алгаш, оваага: «Мээң бо-кылып алган огу арат чонумга-бол-ур шаптараазыннарны болдур-байн, чонумну камгалаар болзун!» — дээш, октуң шиш бажын өрү-көрүндүр оваага өргүп каар. База-оран-чуртун эзлеринге эдир чаа-биле ораган дүлгөн төжүн 3 бор-бак саржа-биле шымырлап алгаш, саңга бүгү чонунун мурнундан-салыр. А бөдүүн чон аш-чеминиң-дээжизин саңче салып, Бурганга-өргүүр. Оон овааның 4 чүгүңгө-4-эр кижилерни тургускаш, ак ка-

дакка дагылды салгаш, сержимин-куткаш, оран-чуртун алгап-мактап, ырладып тургаш, өргүүр чораан. Өргүүрде чөөн чүктен эгелээш, эде-туруп алгаш, мурнуу чүкче, оон-барыын, соңгу чүктөргө өргүүр. Чеми арта берзе, саңче салыптар. Чон сержимин чечек хээлиг аякка-азы кадак кырынга тудуп алгаш, чажыг бажы суксуннулар, саңнар-бажы чемиштиглер шуптузунга-далай, хөлдөр хире хөй сержимин-ни өргүп тур мен деп бодап алгаш, овааны хүн аайы-биле долгандыр-кылаштап тургаш, өргүүр.

Амгы үеде оваа дагылгазы-көңгүс өске апарган. Кижини бүрүзү-ужа-төштү, аш-чеминиң дээжизин-эккелгеш, оваага саң салбайн, сал-гылап кааптар. Аңаа кускун-саас-кан дойлаар, курт-кымыскайк чы-гылыр. Моон мурнунда болза, чем-аймаан оваага арттырбас турган. Ынчангаш чонга оваа дагылгазын-че кээрге чүгле соктаан далганын-артыш, саржаг, чигир, конфета-би-ле холуй, шала кадыдыр былгааш, борбактап, ораап алырын сүмелеп-тур бис.

А өске чем дээжизин хавынга-тудуп алгаш, кежик кыйгырып-тур-рар номнал үезинде бүгү эки чүүл-дерни бодап алгаш, коңга да-гжарга-ла, курайлап орак.

Өг-бүлезиниң аттарын бижээш-киискиткен хей-аът тугун овааның-дөрт чүгүндө шөйгөн чеп хендирге-баглаар. Ону баглаарга, кижиниң-камгалакчы күжү 5000 катап улга-дыр, чорук-херээ бүдүп, ажил-амыдыралы аайлажыр, аас-кежик-доктаар. Чылдың-на дагылга мур-нунда овааны арыглааш, кадактар-лыг эрги согунну, хей-аът тугун-ба-дыргаш, «Базыр-Сады» номун-номчуп тургаш: «От бооп хуулуп-алгаш, оон-даа хөй амытанга-буян-дан чедириңер!» — деп йөрээви-шаан өрттедир. Оларның күжүнүн-төнгени ол.

Көгел СААЯ.

Кызыл-Даг суур.

ОЙНАКЧЫЛАР, «ААРЫКЧЫЛАР» ХӨЙ БОЛГАН

Тыва Республиканың хол бөмбүүнүн хөй дакпыр чемпио-ну Аюуш Александрович Достайның чырыткылыг адынга-тураскааткан эр улус аразында республика чергелиг хол-бөмбүүнге маргылдааны Тыва Республиканың спорт болгаш-аныяктар херектериниң талазы-биле яамызы болгаш Кызыл-хоорайның мэриязының спорт болгаш аныяктар талазы-биле департаментизи-биле дугуржулга езугаар 2011 чылдың-май айда «Сүбедей» спорт комплекзинге ада-иези, кады-төрээннери болгаш чоок дөргүл-төрели организаастаан.

Кижилерниң хостуг үе-шагын-кыктыг болгаш солун кылдыр-организаастаарының эң массалыг-вири — спорт ажылы. Бо-солганы чедип алыры-биле Тыва-республиканың Чазаа республика-вискээринге чонну хаара тудуп,-изы-бүрү спортчу оюннарны-ткп, организаастап турар.

Тывада болгаш Сибирь-дес-кээринде билдингир хол бөм-кчүзү Аюуш Достай айыыл-хал-ка таварышкаш, чалы назы-индан, чырык өртемчейден кезээ-эңгедө чарлып чоруткан. Оон-эр таптыг-ла бир чыл ажыг үе-те берген.

Аюуштуң ада-иези сагыш-ткилинде эттинмес балыг болуп-тып калган балыгларында дүжүп-рбейн, чаңгыс оглунуң чырыткы-г овор-хевирин, оожум-толту-жы-чаңын болгаш хол бөм-

бүүнге тергип ойнап чораанын-сактып, оон кады ойнап өскөн-база ол ышкаш хол бөмбүүн кады-ойнап чораан эштерин, чоок-кижи-лерин чыып, республика чергелиг-хол бөмбүүнүн маргылдаазын-белеткеп эрттиргенер.

Аюуш Достайның чырыткылыг-адынга тураскааткан хол бөмбүү-нүн маргылдаазының дүрүмүнүн-аайы-биле дараазында сорулга-ларны салган:

1. Достай Аюуш Александр-овичиниң чырыткылыг адын-мөңгөжидери.

2. Аныяктар аразында хол-бөмбүүнүн спортун сайзырадыры.

3. Чон ортузунга кадык овор-хевирниң амыдыралын деткири, арагалаашкынга, наркоманияга-база таакпылаарында удур-деми-селди чорудары.

4. Хол бөмбүкчүлериниң ара-

зынга арга-мергежилин бедидери.

5. Республика иштинге хол-бөмбүүнге эр улустуң шилинде-командазын тывары.

6. Спортчулар аразында эп-найыралды болгаш спортчу ха-рылзааларны улам быжыктырары.

Ук маргылдаага бүгү респуб-лика иштинден 18 санныг коман-далар кирип, 200 ажыг хол бөм-бүкчүлери ойнаан. Кирип келген-командаларны 4 бөлүккө чарган:

1-ги бөлүк — Чөөн-Хемчик-кожуун, 2-ги бөлүк — Тываның-күрүнэ университети, 3-кү бөлүк — Кызылдың башкы колледжизи, 4-кү бөлүк — УФСИН. Аюуш-Достайның кады ойнап чораан-өөрү аңгы «Эштери» деп коман-даны тургузуп алгаш, спортчу-оюнну улам сорук кириген.

Оюнну сонугап келген чон-даа арбын болган. Көрүкчүлөр-аарып турар командаларын дет-кип, янзы-бүрү херекселдерни-этсип, күштүг тепсеп, бар-ла шаа-биле алгырып турганнар.

Үш хүн үргүлчүлээн маргыл-дааның түңнел оюннары эгелээн. Командалар аразында оюн-оон-даа дүшкүүлээн. Ойнакчылар-удур-дедир бөмбүктү дүжүрбес-дээш, дер-бузун шааладыр, кызы-

маккай, чаңгыс демниг ойнап-турганнар.

Маргылдааның шииткекчилери-оюннарны түңнел үндүргөш, шаң-нал-макталдарны тыпсып эгелээн. Бирги черни Чөөн-Хемчик кожуун-нун командазы чаалап алгаш, 1-ги-чергениң дипломун, алдын медаль-дар болгаш 30 муң рубльге төлөп-тиг болганнар. Ийиги черни УФСИН-командазы ээлээш, 2-ги чергениң-дипломун, мөңгүн медальдарны-болгаш 20 муң рубльди алганнар. Үшкү черни ТывГУ командазынга-бергеш, 3-кү чергениң дипломун, хүлөр медальдарны, 10 муң рубль-ди болгаш иррти шаңнал кылдыр-тывыскан.

Аюуш Достайның кады бөмбүк-ойнап чораан чоок эштеринден-тургустунган «Эштери» деп коман-даны оон ада-иези «Тиилелгеже-чүткүл» дээш хой база 6 муң-рубль-биле шаңнааннар.

Маргылдааның чурум негелде-зинге дүүштүр дараазында ойнак-чыларга болгаш шииткекчилерге-суй белектерни тывыскан.

Маргылдааның тергипин хал-дакчызы Чөөн-Хемчик кожууннун-командазының ойнакчызы Курам-Шитиков болган. Эң эки камга-лакчы дээш, УФСИН командазын-

дан Ачыты Ондарны шаңнаан. Мар-гылдааның эң эки шииткекчизи-дээш, Улуг-Хем кожууннун төлээ-зи Валентин Балый-оолду демдег-лээн. Эң эки ойнакчы ТывГУ-нун-командазының кежигүнү Айдың-болган.

Оон-биле маргылдаа бодунун-ажылын дооскан. Киришкен ко-мандаларның спортчуларында-Аюуштуң ада-иези, чоок кижилери-аас-кежикти, кадыкшылды, хей-аъды бедик болурун, бот-боттарын-карактажып, хүндүлөжип чоруурун-чагааш, орук чаагай болурун кү-ээш. Маргылдааны каш хүн хай-гаарап, көрүп келген көрүкчү-лерниң үнелели бедик болган. Аарыкчылар моон-даа соңгаар-спортчу оюннардан удаа-дараа-эрттирип, чонну хаара тудуп, тер-гипиннерни спорт шөлүңгө илере-дип, оларның сүлдөзүн бедидип чоруу-р болза эки деп үзөл-бодалын иле-реткенер. Келир 2012 чылда-Аюуш Достайның чырыткылыг-адынга тураскааткан хол бөм-бүүнүн маргылдаазын Өвүр-ко-жуун организаастап эрттирер.

Степан ДОСТАЙ.

Кызыл хоорай.

ДАЙЫНЧЫ БООП АРТКАН

• Эжим дугайында

Мөңгүн-оол Соңгукчуевич Бора-Тараа 1968 чылда Улуг-Хем кожуунун Арыг-Бажына хой ажы-төлдүг өг-бүлөгө төрүттүнгөн. Ооң бичинизинден-не кижизиг мөзү-бүдүштүүн, топтуг аажы-чаңын көргөш, ада-иези болгаш башкылары келир үедө Тываның база бир төлөптүг огу өзүп орав дээрзинге идегеп турган.

Шынап-ла, каш чылдар эрткен соонда, 1994 чылдан эгелеп ол күш-ажылчы базамын корум-чурум тудар ишти ки херектер шугумунга эгелзэн. А кажан онза даалга күүседир ОМОН тургусту-нарга, аңаа шагдаа чолаачы бооп ажилдай берген. Кады ажилдап турар эш-өөрүнүн аразына эң-не аар деңзиги (127 кг), шыраак мөге дайынчы турган. Бодунун дайынчы даалгазын шийтирлиг болгаш хажыт чокка күүседир-биле өскелерден онзаланып, ылгалып чораан. Удуртулга чери ооң ажилына харысалгалыг үнелеп көргөш, «Ишти ки херектерниң тергини» херек демдээ болгаш Россия Федерациязының Президентиниң «Хөй-ниитиниң корум-чуру-

мун камгалаары» деп медаль-биле шаңнаан.

Чүгө ажил-ижинге эвес, ол өг-бүлезинге база бердинген — ынак эш, эргим ада. Өөнүң ишти Аяна Хүрең-ооловна чассыг уруу Елизавета-биле аңаа аажок чоргаар-ланыр.

Соңгу Кавказка дайынның эң-не берге, чидиг үелеринде 5 удаа киржип, Ада-чуртун мурнунга ыдыктыг хүлээлгезин күүсеткен. Ынчалза-даа июнь 22-ниң хүнүнде Грозный хоорайга «Самбжык», «Тыва», «Мөгө» деп бижиктерлиг (боду бижип алган) «Урал» шериг автомашиназына Россияның ОМОН дайынчыларын сөөртүп чорда, ону билдинмес дайынчылар күштүг кылымал чүүл «фугас-

бчле» чазылдырыпкан...

Мөңгүн-оол Соңгукчуевич Бора-Тараа албан-хүлээлгезин күүседи чорааш, чырык өртемчиден, өг-бүлезинден, чоок кижилеринден, эш-өөрүнден кезээ мөңгөде чарлып чоруткан. Эрес-дидим чоруу дээш, Россия Федерациязының Президентиниң Чарлыгын езугаар «Ада-чурт мурнунга ачы-хавыязы дээш» деп орденни ол мөчээниниң соонда авазына тывыскан. Улуг-Хем кожуунун Арыг-Бажы суурда М.С.Бады-Тарааның ады-биле адаан кудумчуда ооң назылап кыраан авазы, кады төрзөн кады багай дунмазы чүү-даа чүвөгө күш четпестээн, чаңгыс чөлөнгийжис кажан-на чедип кээр ирги дээниг манагынып чурттап оравлар. Чазак-чагырга черинден чурттап оран-сава айтырып шийтирлеп бээрин каш-даа удаа дилзэн. Хары сураг бооп турар.

Сергей ТУВАК.

Кызыл хоорай.

ООРНУҢ ОРУУ МУҢГАШ

2011 чылдың январь эгезинде 2 дүне улаштыр Бай-Тайга кожуунун Шуй суурнун Мостовая кудумчузунда бажының хериминиң иштинде турар кажаазынче билдинмес улус хоойлуга удур шургуп киргеш, баштай 6 баш, оон 3 баш хойну чажыды-биле оорлап, хамааты Хертекке 36 000 рубль түңнүг когаралды чедирген.

Баштайгы истелге үзүнде билдинип келгени болза, бо болган ийи кемниг херектерни Барыин-Хемчик кожуунун Аянгаты суурнун ажил чок аныяктары Сыдым-оол, Айдыс, Айдың олар баш бурунгаар оор чорук кылырын дугур-жуп алгаш, Шуй суурнун дужунда

«Барлык» суурну таварааш, кышкы үедө дошталдыр доңа берген хемни автомашиналыг кешкеш, суурдан ырак эвес арга иштинге чажыра тургускаш, оорлап алган шээр малын чүдүрүп, боттарына хоойлуга удур шингээди ап, оор чорукту кылып үүлгеткени илерзэн.

Кем-херек үүлгедикчилериниң бирээзи Айдың моон мурнунда база-ла оор чорук дээш, 3 удаа хосталгазын казыттырып шийтир-тирип чораан болуп турар.

Сыдым-оол, Айдыс, Айдың боттарының буруузу байысаалга үзүнде долузу-биле миннип өчөөннөр, оларга хамаарыштыр оор херекти кылып үүлгеткен деп буруудадып, кеземче херзэн Бай-Тайга кожуунун судунче кириген.

В.О.САЛЧАК,

Бай-Тайга кожуунун ИХК-ниң ИС-тиң даргазы.

БУМБА ДАГЫЫР

Бай-Тайга кожуунун төп хүрээзиниң Чырыкылыг 14-кү Далай-Лама башкының арам-лааны бумбазын чалаарының езулалы июль 9-та 13.30 шакта болур.

Күзөлдүг чонувусту чала-дывыс. Хемчик сумузу, Чаңгыс-Тей баары.

Тел. 8-961-894-10-37.

КҮШ ЧОК ДЕП САПААР

Белек-Байыр Сергеевич СЕВИЛДИҢ адына тывысканы дайын хөдөлүшкүннериниң хоочунунуң сериязы РМ №0090355 шынзылгазының читкенин барымдаалааш, ону күш чок деп санаар.

Документилерлиг сумка читкен

Джамиля Саны-Шировна КЫРГЫСТЫҢ адында доку-ментилерлиг (паспорт, чолаачы эргезиниң шынзылгазы, авто-машинага ПТС) сумка читкен. Эгидерин диледим, шаңналдыг. Тел. 8-923-540-32-42; 8-923-541-44-74.

ДАЛАЙ-ЛАМА БАШКЫНЫ ТӨРҮТТҮНГЕН ХҮНҮН ТАВАРЫШТЫР

Чырыкылыг Далай-Лама башкының төрүттүнген хүнүн таварыштыр июль 6-да «Цеченлинг» хүрээзинге байыр чедирип, узун на-зынны, кадыкшылды, буян-ныг ажил-ижинге ак орукту, Тывавыска чаларап кээрин күзээр бис.

Ол хүн 12.00 шакта Тыва-ның шупту база июль 7-де Майдыр эргилдези кижиктиг ногаан аътты хүрээ долган-дырар. Ол хүннерде Тываның шупту хүрээлеринге 12.00 шакта байырлал номналы болурун чонувуска дыңнат-тывыс.

ХӨЙ-НИИТИ ПАЛАТАЗЫНЧЕ КЕЖИГҮННЕР ДЕПШИТКЕН

Республиканың Хөй-ниити палатазын хев тургузарының ийиги үе-чадазы Тывада доозулган.

Июнь 30-де республика найы-сылалы Кызыл хоорайга Тыва Рес-публиканың Хөй-ниити палата-зының кежигүнүгө кандидаттар депшидер талазы-биле конфе-ренция болган. Хоорайның 23 хөй-ниити организациязының 72 деле-гады киришкен, рейтинг бады-лаашкыннарының түңнелинде 8 кордакчының 3-жү эң хөй бады-лаашкыннар алганнар.

Тиилекчилер дээрге неделя санында үнер «Плюс Информ» со-

луннун кол редактору Э.Лифанова, Орус культу-удуртукчузу Вера Лапц-зының кежигүнүгө кандидаттар депшидер талазы-биле конфе-ренция болган. Хоорайның 23 хөй-ниити фондунун ба-Сайдам Ооржак олар-дыр. ның кайызы Кызыл хоор-палата кежигүнү болурун ХГ-тазын хевирлеп тургуза-сөөлгү үе-чадазында тодар

ТР-ниң албан-езу-сайтызы

«ШЫННЫҢ» почтазын

АЖЫЛ-ИШТИН КИЖИЗИ

1947 чылдың март 8-те Өвүр-кожуунун Дус-Даг суурунга бичи-уруг төрүттүнгөн. Ада-иези кызын чаптап, аразында сүмелешкеш, Зоя деп адап алган. Зоя үш харлыг турда, авазы чок апарган. Ачазы-биле катый адазының төрзөн чурту Улуг-Хем кожуунун Чодураа суурда Чалама дааның баарында кезек төрөл бөлүк аалдар аразын-че көжүп келгеннер. Элээди чыл-дарында Зоя үе-череги-биле өш-кү-хой кадарып, кара ажилды дидими-биле кылып келген. Суур-нун 7 чыл школазын дооскаш, ого-род бригадазына ажил-ишчи ба-зымын эгелзэн. 1967-68 чылдарда Жданов аттыг совхоз апарганда, Зоя Ажы Ондар болгаш Бадарчы Ондар дээр ышкаш алдарлыг мал-чыннарның аалдарына сакман-чылап ажилдаан. Ол кандыг-даа ажилды бергезинмес, кодан-кодан хойларны кыргыжып, хову-шөлде тарааны ажаажып, эрес-кежээ ки-жилериниң бирээзи апарган. Ооң кызымаккай ажил-ижин удуртук-чулар үнелеп көргөш, комсомол райкомунун 17-ги конференция-зынче чалаан. Аңаа киришкен соонда, даргалар ону Крас-ноярскиге даараныкчы мерге-

жилге өөренип алырын сүм-Ынчалдыр Зоя Борбак-Кара-разыдың даараныкчызы (чынып келген. Ооң соонда т-түнген чери Өвүр кожунга а-дап эгелзэн. Элзэн болганда чажындан-на өскөн чери Чо-суурну чуртсуна берген бо-дедир ынаар эглип, аңаа өг-тудуп, 5 оолдуг болган. Зоя-гаковна Барымааның ажил-үнелеп көргөш, 1969 чылда М-баар путевка-биле шаңнаан.

1990 чылдарның берге үез-даараныр черлер дүшсе-даа, Донгаковна хол куруг орбаан-суурнун «Чодураажыгаш» у-лар садына 19 чыл иштинде дузазын көргүзүп, бөгүнге ч-ажылдап чоруур. Хостуг үез-чоннун чагыгларын хүлээп ап, раныр ажилын салбаан. Ооң-раан идик-хевин кетпээр киж-тиң суурда чок дээр болза, хө-диг болбас. Зоя Донгаковна б-артты ажыр база берген. Ынча-даа ол ам-даа кандыг-даа а-муңзавас. Ынчангаш буянныг-чонунун хүндүткелин чаалап ал-

Марта БИЧЕ-ОС

Улуг-Хем кожун, Чодураа суур.

«ЭНЕРГОТУДУГ» кызыгаарлаттыг харысалгалыг ниитилел КВАРТИРАЛАРНЫ ТУДУГ КЫЛЫКЧЫЗЫНДАН

Объектиниң ады	Өрээлдер саны	So	S кухня	Каьттар
Кызыл хоорай, Энергетиктер мкр. бажың 13, 4 каьт тууйбу бажың	1	43,26	9,96	1,2,3,4
	2 тип 1	84,63	11,50	1
	2 тип 2	74,78	12,27	1,2,3,4
Дужаар хуусаазы 2011 ч, 3 кв.	3	97,80	11,50	2,3,4

1 дөрбөлчү метрде өртээ 34 500 рубльден ору Каш базым черде быжыг гаражтар бар.

ОЛ БАЖЫНДАН КВАРТИРАЛАР САДЫП АЛЫРЫНЫҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ДАРААЗЫНДА ТЕЛЕФОННАРЖЕ ДОЛГААР: тел/факс: (39422) 4-85-29, 8-923-268-90-73, 8-923-386-80-48, 8-905-920-41-01. Кызыл хоорай, Колхозная кудумчузу, 2 «а».

Индекс 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа. Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор—2-01-35, редакторнун оралакчызы — 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91. e-mail: shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru; КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис—2-18-10, культура, өөредилге — 2-03-88, чагаа — 2-17-09, көдээ ажил-агы — 2-17-09, очулга — 2-03-87, үлөтүр — 2-40-77. Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш каттап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама. Тираж 6600. Чагыг 74. Номерни парлагаче дужааганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 18.00.

АГАР САНЫЫСЫ: № 4070381090000010000 ОАО НКО «Тувакредит» Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810700000000740 БИ 049304740.

Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга болгаш массалыг коммуникациялар херектериниң талазы-биле яамызының Ортаак Сибирьде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солунну 200 чылдың май 14-те эде бүрүткзэн.

Херечилелдин дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730. «Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Шетинкин-Кравченко, 1). Солунда парлаттыг материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыг саннары болгаш өске-даа фактылары, дындагылары дээш авторлар боттары харылаар.